

SAMHÄLLE-KULTUR-
IDENTITET

Examensarbete
15 högskolepoäng, grundnivå

Maktrelationer – diskurser och strategier i vägledningssamtal

*Power relations – discourses and strategies within career
counselling conversations*

Ida Lindström

Studie- och yrkesvägledarexamen 180hp
Datum för uppsattsseminarium: 2018-05-31

Examinator: Lars Pålsson Syll
Handledare: Magnus Persson

Sammanfattning

Examensarbetet behandlar studie- och yrkesvägledares hantering av makt och maktpositioner i vägledningssamtal ur ett diskursanalytiskt perspektiv. Arbetets syfte är att undersöka och synliggöra hur studie- och yrkesvägledare resonerar kring och hanterar makt i det praktiska yrkesutövandet. De frågeställningar jag använt mig av är följande: Vilka maktutjämnande strategier använder sig vägledare av i samtalet? När använder studie- och yrkesvägledare maktutjämnande strategier? Hur använder sig vägledarna av maktutjämnande strategier i samtalet?

För att genomföra undersökningen har jag använt mig av ett diskursanalytiskt angreppssätt och en kvalitativ metod med stöd i intervjuer samt observationer med fem studie- och yrkesvägledare verksamma inom vuxenutbildning. De teoretiska och metodologiska begrepp jag använder mig inom diskursanalysen är makt, subjekspositioner, diskursiv kamp, modalitet samt utestängning.

I studien framkommer att de flesta studie- och yrkesvägledare är medvetna om den maktposition och den asymmetri som existerar i samtalssituationen, men att sätten att förhålla sig till makten varierar. Majoriteten av vägledarna använder sig, medvetet eller omedvetet, av maktutjämnande strategier. Utformningen och användandet av dessa strategier formar ett antal diskurser som talar om kunskapsmakt, underlättandets problematik, normativ svenskhet och svenskspråkighet samt konflikt mellan individ och institution. En annan diskurs som tydligt framträder är talet om och praktiserandet av stöd och hjälp.

De strategier som framträder tillämpas i de flesta samtal och då vägledaren känner en osäkerhet inför klientens språk- och kunskapsnivå. Studie- och yrkesvägledarna har få medvetna strategier i informations- och kunskapsförmedling i relation till sin maktposition. Hanteringen av maktasymmetrierna i samtalen är komplexa praktiker som kräver reflektion, professionalism och flexibilitet.

Nyckelord: makt, diskursanalys, språk, institutionella samtal, strategier

Förord

Varmt tack till de studie- och yrkesvägledare som generöst och engagerat delat med sig av sina reflektioner kring maktbegreppet och den egna yrkesutövningen i teori och praktik. Stort tack även till klienterna som låtit mig observera och ta del av deras samtal.

Min familj – Elof, Ivar och Eira - tack för det fantastiska tålamod ni haft med mig och för ert stöd.

Min eminente handledare Magnus Persson - pedagogisk, kunnig och med ett oändligt tålamod – tack!

Ni, underbara klasskamrater och blivande kollegor – tack för all er klokskap, generositet och humor!

Innehållsförteckning

1. Inledning	7
1.1 Problemformulering	7
1.2 Syfte och frågeställningar	9
2. Tidigare forskning	10
2.1 Institutionella samtal och vägledningssamtal	10
2.2 Individen och institutionen	11
2.3 Språket och svenskheten	12
2.4 Sammanfattning	14
3. Teoretiska utgångspunkter	15
3.1 Val av teoretiska utgångspunkter	15
3.2 Foucault, diskurs och makt	15
3.3 Diskurs	15
3.4 Makt och kunskap	16
3.5 Sammanfattning teoretiska utgångspunkter	17
3.6 Teoridiskussion	17
4. Metod	18
4.1 Metodval	18
4.2 Urval	18
4.3 Intervjupersoner och kontext	19
4.4 Avgränsningar	19
4.5 Bearbetning och analys	20
4.6 Diskursanalys	20
4.7 Begrepp	21
4.7.1 Diskursordning och diskursiv kamp	21
4.7.2 Subjektspositioner	21
4.7.3 Modalitet	22
4.7.4 Utestängning	22
4.8 Diskursanalysens dilemma	22
4.9 Etiska ställningstaganden	22
4.10 Datainsamling	23

4.11 Neutralitet	24
4.12 Metoddiskussion	24
5. Resultat och analys	26
5.1 Inledning	26
5.2 Teman	27
5.2.1 Förenklandets och görandets diskurs	27
5.2.2 Välviljans och icke-metodens diskurs	28
5.2.3 Makt- och kunskapsdiskursen	30
5.2.4 Informations- och arbetsdiskursen, normerande	32
5.2.5 Svenska-diskursen	33
5.3 Sammanfattning	35
6. Diskussion	37
6.1 Inledning	37
6.2 Resultat- och analysdiskussion	37
6.3 Sammanfattande svar på frågeställningar	39
6.4 Förslag till vidare forskning	40
Referenslista	41
Bilagor	44

1. Inledning

1.1 Problemformulering

Under utbildningens gång har frågor om makt framträtt som en av de mer intressanta aspekterna av yrkesutövandet. Synen på vad makt är, hur medvetenheten om detta ter sig, fördelningen av makt och eventuell maktobalans är områden i relationen mellan studie- och yrkesvägledare och klient som intresserat mig. Makten finns i relationen, i interaktionen och i språket. Den information och kunskap vägledaren besitter och förmedlar, medvetet eller omedvetet, skapar en maktrelation och visar klienten på en väg att gå bland många möjliga. Min utgångspunkt är att studie- och yrkesvägledaren har en maktposition i relationen till klienten och att en maktasymmetri existerar, både på grund av yrkets natur men också beroende på rollen som representant för en institution. Gunnel Lindh, som forskat om samtalet i vägledning, menar att ”vilken innebörd informationen får för den sökande beror inte bara på relevansen i urvalet utan på hur informationen presenteras” (2007, 352), vilket implicerar att vägledarens information har en stark påverkansfaktor.

I den etiska deklARATIONEN för vägledare konstateras att ”Relationen mellan vägledare och vägledningssökande är inte... jämbördig när det kommer till deltagarnas position och situationer” (Svenska Vägledarföreningen 2017). I vägledaryrkets natur ligger att ha en större kunskap om utbildning och samhälle än klienten och att arbeta med att försöka vidga vyerna för individen. Att utöva makt, medvetet eller omedvetet i funktionen som hjälpare kan vara nödvändigt, men är också komplext. Hägg och Kuoppa menar att ”oavsett hur den professionella upplever situationen har hon genom sin funktion en annan maktposition än den person hon möter” (2007, 34). Vägledaren är både individens ”stötta” och röst där det behövs, men fungerar även som en representant för till exempel en institution. I riktlinjerna från Svenska Vägledarföreningen uttrycks detta tydligt: ”vägledning sker ofta i sammanhang där det kan finnas ett spänningsförhållande mellan individers och samhällets/verksamhetens intressen” (2017).

Under VFU-perioder och i det egna yrkesutövandet har jag mött vägledare som genom samtalet och dess innehåll - metoder, material, information - begränsar eller vidgar individens möjligheter. Detta blir särskilt tydligt i samtal med personer som vistats i Sverige en kortare tid och har bristande kunskaper i språk, om samhällsstruktur

och utbildningssystem. Dessa bristande kunskaper kan finnas hos andra grupper, men jag har valt individer med annat förstaspråk än svenska för att tydligare synliggöra strategier hos vägledarna och för att det är här mina erfarenheter grundats.

Definitionerna av makt är många. I arbetet använder jag mig av Michel Foucaults maktbegrepp, vilket innebär att makt ständigt skapas och utövas i relationen mellan två aktörer, och att språket är ett av de medel som makt utövas med (2003, 36). Hos Nationalencyklopedins definieras makt som ”en handling, dvs. maktutövning, eller förmåga, dvs. maktresurser. Makt utövas direkt när en aktör A får en aktör B att handla enligt A:s vilja, även om handlingen strider mot B:s vilja eller intressen, men kan också utövas på indirekt väg. Grunden för A:s förmåga att utöva makt utgörs av maktresurser” (NE 2018).

I sin avhandling om unga i migration behandlar Åsa Sundelin asymmetrier i vägledningssamtal med nyanlända ungdomar. Sundelin skriver i sin översikt över vägledning i globaliseringens tid ”om vilket inflytande kulturella skillnader kan ha på vägledningssituationen och vägledningens sociopolitiska dimensioner. Med utgångspunkt i migranternas och minoriteternas utsatta positioner betonas vikten av vägledares medvetenhet om maktrelationer” (2015, 29). Jag menar att språket är ett maktmedel, som skapar olika maktrelationer och makt-positioner och hjälper oss att förstå och strukturera det samhälle och den kontext vi befinner oss i. Språket och samspelet mellan vägledare och klient är således något som är av stor vikt för individens förståelse av den samhällsliga kontexten (Hertzberg 2003, 224).

I institutionella samtal finns en inbyggd obalans, en *asymmetri*. I studie- och yrkesvägledarens uppdrag ingår att utgå från individens behov, men självständigheten gentemot organisations- eller institutionsstrukturen kan innebära dilemman. Här är det relevant att reflektera kring vems intressen som ges utrymme och vad som informeras om. I språket finns nyckeln till samtalet, grunden till hur samspelet mellan klient och vägledare fungerar eller inte. Hur talar vägledaren om utbildning och arbete, vilka frågor svarar och svarar hen inte på? Finns en förståelse mellan de båda aktörerna och om inte, vad innebär detta för klienten? För att undersöka detta har jag genomfört intervjuer med fem studie- och yrkesvägledare som arbetar inom vuxenutbildning och möter individer i eller på väg mot utbildning eller arbete. Gemensamt för klienterna är att de har sin bas i ett annat språk än svenska. I direkt anslutning till intervjuerna har jag observerat ett vägledningssamtal mellan vägledare och klient.

1.2 Syfte och frågeställningar

Min tes är att maktordningen i samtalet påverkar den information och den hjälp till självhjälp samtalet kan innehålla. I detta förutsätter jag att en asymmetri existerar i makten mellan studie- och yrkesvägledare och klient. Vad jag vill ta reda på är hur vägledarna kompenserar detta och på vilka sätt de gör det. Syftet är alltså att undersöka hur vägledare inom vuxenutbildning i samtal med andraspråkstalare praktiskt förhåller sig till maktasymmetrin, samt när och hur vägledarna arbetar med att kompensera detta.

De frågeställningar jag arbetat med är:

1. Vilka maktutjämnande strategier använder sig vägledare av i samtalet?
2. När använder studie- och yrkesvägledare maktutjämnande strategier?
3. Hur använder sig vägledaren av maktutjämnande strategier i samtalet?

2. Tidigare forskning

2.1 Institutionella samtal och vägledningssamtal

Definitionen på ett institutionellt samtal är enligt Viveka Adelswärd ”sådana som förs mellan vad man i dagligt språkbruk kallar professionella och lekmän” (1995, 109) och här kan man förvänta att vissa former, positioner och beteenden är förgivettagna och i vissa fall tydligt formaliserade. Adelswärd, vars forskning rör institutionella samtal ur framför allt en samtalsanalytisk aspekt, menar att dessa samtal är uppbyggda av och beroende av rutiner, strukturer och mönster som i sin tur är kopplade till den institution inom vars ramar samtalet äger rum, samt att de är till större delen uppgiftsorienterade (ibid, 110, 113).

Samtalen och studien av dessa beskrivs som en möjlighet att inte bara förstå mänsklig interaktion utan även hur på ett strukturellt plan hur människan och samhället interagerar och skapar strukturer i våra liv: ”hur vi formas av samhällliga mönster samtidigt som vi upprätthåller, förändrar och skapar dessa mönster. [...] Studiet av institutionella samtal är just ett studium av detta ständiga iscensättande.” (ibid. 111). Då samtalen är knutna till institutionens egna ramar och regelverk, finns en bestämd struktur för hur rollerna samtalsledare/klient fördelas, och dessa följer ett mönster. Adelswärd menar vidare att det också finns aspekter i samtalets struktur som bestämmer hur dialogen ska formas: ”därför föreslår hon ämnen och aspekter av ämnen, därför avfärdas sådant som kan anses irrelevant enligt den egna institutionens eller professionens stereotypiska bakgrundskunskaper och relevansprinciper och slås fast som sanning sådant, som anses viktigt enligt den rationalitet som råder. Om hon låter klienten själv föreslå ett ämne så är det oftast för att se om detta kan leda till relevant information som hon förbisett.” (ibid. 116–117).

Gunnel Lindh menar i sin avhandling att just vägledningssamtalet är en är en ”samtalsgenre med speciella spelregler” (1997, 37) och syftar då på att det till skillnad från ett institutionellt samtal inom t.ex. en statlig myndighet som Försäkringskassan eller Arbetsförmedlingen har andra implikationer.

I Gunlög Sundbergs avhandling ”Asymmetrier och samförstånd i rekryteringssamtal med andraspråkstalare” diskuteras rekryteringssamtal med andraspråkstalare. Sundberg talar om olika typer av asymmetrier i samtalen: ”En typ av asymmetri innebär att

deltagarna har olika bakgrundskunskap vilket kan innebära att de inte har samma kunskap om, förväntningar på och kompetens då det gäller den institutionella samtalsformen (2004, 70). Hon konstaterar också att de resurser deltagarna äger, kulturella eller institutionella, skiljer sig åt (ibid.) och belyser på detta sätt hur tydligt asymmetrierna tecknas.

Åsa Sundelins avhandling problematiserar vägledningssamtalet som mening, i betydelsen uppfattning kring individens framtid, i samtal mellan unga individer i migration och vägledare (2015, 34). Karin Sheiki, som i sin avhandling analyserar vägledningssamtal mellan en studie- och yrkesvägledare och dennes klienter, sammanfattar denna typ av institutionella samtal på följande sätt:

Ett studie- och yrkesvägledningssamtal är ett av många så kallade institutionella samtal... en del av de möten med myndigheter och institutioner som på olika sätt har inflytande över vårt liv. Att vi förstår varandra i dessa möten är naturligtvis av största vikt. Vi bedöms och värderas, döms eller frias, mottar undervisning och vägledning, vård och stöd, information och underlag för livsviktiga beslut. Utfallet av samtalen är delvis beroende av hur väl vi som individer och medborgare kan hantera den samtalsroll som de varierande mötessituationerna kräver. (2013, 1)

Sheiki talar om de metoder vägledare använder för att möta klienten på ett jämställt plan och utjämna maktasymmetrin: "Förstaspråkstalaren kan också underlätta för andraspråkstalarens deltagande genom att växla mellan institutionell och vardaglig samtalsstil" (ibid, 228). Vidare diskuteras vägledarens språkliga hantering, till exempel upprepningar, som ett annat sätt att nå gemensam förståelse och lyfta klienten: "aktiviteten består av potentiellt stöttande samtalshandlingar...det finns dock stor variation och de stöttande samtalshandlingarna står inte i proportion till samtalspartnerns andraspråksförmåga på något enkelt och enhetligt vis" (ibid).

2.2 Individen och institutionen

En studie- och yrkesvägledare är, med få undantag, en del av en större organisation eller struktur. Inom dessa strukturer finns råd, riktlinjer och styrdokument av olika slag att förhålla sig till i sin yrkesutövning. Organisationen kan vara knuten till en kommun eller en fristående aktör, och graden av styrning kan variera. Samtidigt finns i de etiska riktlinjerna tydligt angivet att individens behov är utgångspunkten för vägledningen (Vägledarföreningen 2017). I Skolverkets allmänna råd beskrivs den snäva vägledningen: "... måste utgå från elevens behov och förutsättningar samt kunna anpassas

för att på bästa sätt stödja eleven att gå vidare i sin valprocess och att genom-föra sina beslut” (Skolverket, 11). Eleven ”behöver kunna lita på att informationen inte styrs av olika särintressen, till exempel att en föreslagen utbildning har organisatoriska kopplingar till den skola eleven går i eller till företag och organisationer som skolan samarbetar med” (ibid, 33). I råden läggs också stor vikt på neutralitet i informationen:

...det är av stor betydelse för eleven att informationen ges i ett tydligt sammanhang för eleven. Informationen behöver ge upplysning om individens möjligheter att nå sina mål och får därför heller inte begränsas till det utbildningsutbud kommunens vuxenutbildning eller utbildningsanordnare erbjuder för tillfället... (ibid, 34)

Åsa Sundelin menar att ”Den normativa svenskhet som framträder kan ses som avtryck av globala maktrelationer och en ”tillhörighetens politik”...det är av betydelse att vägledare har insikt i dessa maktdimensioner och utvecklar förmåga att både uppfatta och aktivt erkänna outtalade kränkningar som är inbyggda i system (2015, 235).

Hos Lena Sawyer utvecklas begreppet *grindvakt*, vilket innebär att vägledaren och dennes handlingar och språk bidrar till att ”vakta dörren” till klientens möjliga utgångar: ”Grindvakterna är ofta omedvetna om sina samhällsliga funktioner och om sin överordnade position gentemot sina ”klienter”, eftersom diskurser om meritokrati, och även deras ”hjälpksamhet”, ”vägledande”, och/eller ”stödande” roll, döljer deras implementerande funktion” (Sawyer 2006, 189).

2.3 Språket och svenskheten

I sin avhandling om arbetsmarknad och normativ svenskhet diskuterar Fredrik Hertzberg hur arbetsförmedlare ser på svenskkunskapernas betydelse för arbetssökande med utländsk bakgrund. Han menar att arbetsförmedlarna lägger stor vikt vid att individen ska kunna prata svenska för att få arbete, men att detta inte är vetenskapligt belagt. Samtidigt belyser han språkets betydelse: ”Ett språk är något mer än en intellektuell färdighet eller kunskap; det är också ett samhällsfenomen... förbundet med sociala erfarenheter och relationer, inte minst maktrelationer. Språkinläring är... en process som utgör en väsentlig del av insocialiseringen i ett samhälle” (Hertzberg 2003, 152).

Hertzberg nämner också Runfors studie där lärares fokus på elevernas svenskabrist skapar ett negativt inkluderande (ibid, 155): ”Kravet på korrekta (svensk)kunskaper är inte nödvändigtvis enbart en exkluderande praktik. Spelet mellan inkluderande och exkluderande praktiker är intrikat, och bägge rörelserna pågår ibland parallellt i ett och

samma sociala skeende, där de ibland förstärker och ibland försvagar varandra” (ibid, 154). Hertzberg menar att ”den inkluderande ambitionen hade...delvis karaktären av en välvillig strävan efter arbetsmarknadsmässig och socioekonomisk integration.” (ibid, 211). Liknande tankar uttrycker också Sundelin (2015, 234–235) och understryker komplexiteten i att förstå och bli förstådd. Assimileringsstanken, vilken innebär att de som kommer till Sverige med annan bakgrund ska anpassa sig och sitt levnadsätt till den svenska kulturen och smälta samman med den och i förlängningen frångå sitt ursprung, ser ut att fortleva trots att den kritiserats. Denna strömning har påverkat de diskussioner som idag förs vad gäller migrationen till Sverige. ”försvenskning och assimilation... är den mest framträdande hållningen i tidningarna under de år som jag har undersökt. I den mån Sverige framställs som mångkulturellt skildras det mångkulturella med svenska förtecken och assimilationstanken har ett fortsatt starkt fäste i journalistiken.” (Hultén 2007, 28).

I ”Popular education, migration and a discourse of inclusion” diskuterar Fejes och Dahlstedt andraspråkstalare och inkludering i en viss typ av svenskundervisning (2018, 1–3). Författarna menar att det finns en specifik inklusionsdiskurs som innefattar idén om att svenska språket, tillsammans med vissa kunskaper, är vägen in i det svenska samhället, som i praktiken också innebär en exkludering på grund av den diskurs vägledarna opererar inom (ibid, 8). Här finns också en idé om att andraspråkstalarna inte har den kunskap och de verktyg som krävs för att kunna inkluderas i samhället och på arbetsmarknaden (ibid, 9, 11). Hertzberg och Sundelin menar i sin studie krig vägledning och makt att maktpositionerna påverkar klientens möjligheter:

...unequal access to power and other resources creates different conditions for the participating parties to influence the design and content of the counseling conversation regardless of ethnicity, migration status or “race”... the power asymmetries accounted for above are also related to Said’s migrant position and the close attention to the design of communicative projects and play of power asymmetries in counseling conversations highlights some conditions necessary for achieving the goals of multiculturalist counseling... (Hertzberg och Sundelin 2014, 99)

Författarna diskuterar också klientens beroendeställning gentemot vägledaren och menar att det påverkar utkomsten för klienten (ibid, 100) samt att klientens oro att inte förstå det komplexa utbildnings- och samhällssystemet inte helt förstås av vägledaren (ibid, 99–100).

2.4 Sammanfattning

Den forskning jag ovan återgivit och reflekterat kring är en nödvändig grund för den studie jag genomfört. Institutionella samtal, med de specifika förutsättningar för deltagarna, är en viktig ram för att identifiera de diskurser inom vilken studie- och yrkesvägledarna arbetar med och mot makten i samtalet, liksom språket som är det primära verktyget i interaktionen med klienten. Den forskning jag bygger på visar att det i samtalsformen finns en inbyggd maktasymmetri och att klientens behov inte alltid tillgodoses utifrån individperspektivet. Att studie- och yrkesvägledaren kan ha en grindvaktsfunktion visar att dennes språk och agerande i vägledningssamtalet har stor betydelse för klientens fortsatta val och att vägledaren är en viktig faktor i klientens kunskapsbyggande. Hur vägledare talar om det svenska språkets betydelse understryks i forskningen och placerar klienten i en skapad position där denne saknar kunskap. Det snäva område jag valt att studera, makt- och kunskapsfrågan relaterad till informationsförmedling, samt vägledarnas egna reflektioner och eventuella strategier, är något som saknas i detta ganska extensivt utforskade område.

3. Teoretiska utgångspunkter

3.1 Val av teoretiska utgångspunkter

Jag har valt att arbeta med diskurs och diskursanalys, då intentionen med studien är att förstå med vilka medel, hur och när vägledarna gör eller inte gör makt i samtalets språk och handling. I vägledarnas eventuella strategier för att utjämna maktasymmetrierna kan diskurser kan uttryckas och definieras. För att undersöka detta behöver jag titta närmare på vad som händer då ”det substantiella återfinns i det konstitutiva” (Rennstam och Wästefors 2015, 92). Diskursanalysen och dess teoretiska och metodologiska begrepp är samlat i metodavsnittet.

3.2 Foucault, diskurs och makt

Michel Foucault, fransk filosof och idéhistoriker, är en centralfigur vad gäller teoribildning och tankar kring diskurs, diskursanalys och makt (Foucault 1972, 1993). Roddy Nilsson beskriver Foucaults tänkande kring diskurser, hur diskurser omsätts i verkligheten och vilka institutionella arrangemang som omger dem (2008, 53–55). Diskurs och makt är enligt Foucault tätt sammanflätade. Makten ägs inte, utan är något som ständigt utövas och förändras med kontext och individ, och som alltid produceras av någon (ibid, 12). Nilsson menar att Foucault ser makten som en absolut del av alla sociala relationer och maktrelationer existerar mellan varje del i ett samhälle (ibid.) och att den alltid är aktiv. Foucault menar att makt disciplinerar och skapar eller snarare driver individer till olika subjekspositioner (ibid).

3.3 Diskurs

Diskurs identifieras på ett flertal olika sätt, och jag följer Foucaults, förvisso mångtydiga, bestämningar. Att i samma mening som Foucault använda ett ord som bestämningar är i sig en motsägelse, då Foucault menar att det i mångfalden finns fler mångfald, fler utsagor (Deleuze 2007, 50) och att det precis som i maktbegreppet inte går att fånga en fast definition av diskursen. En liknande definition finns hos Winther Jørgensen och Phillips: ”man kallar en mängd olika utsagor för [diskurs] i den mån de består av samma diskursiva formation...består av ett begränsat antal utsagor för vilka man kan definiera en mängd av existensvillkor” (2000, 19). Bergström och Boréus talar

om diskurs som en social praktik som knyter an till mänsklig interaktion och språkets användning, och menar att språkanvändningen och dess konventioner är central (2005,17). Diskursbegreppet innebär alltså att språket är ett kraftfullt medel för organisation av sociala kontexter och mellanmännsliga relationer, samtidigt som det också formar verkligheten och individen (ibid, 305–306). Åter till Foucault, där diskurserna också kan ses som ”regelsystem som legitimerar vissa kunskaper men inte andra och pekar ut vem som har rätt att uttala sig med auktoritet” (ibid, 308). Sammanfattningsvis är diskursen ett sätt att genom språkets skapande av olika mönster identifiera och analysera dessa i sin kontext, och med hjälp av diskursanalysen kan maktrelationer och normer identifieras (Winther Jörgensen och Phillips 2000, 7–8).

3.4 Makt och kunskap

Maktbegreppet är utgångspunkten för undersökningen och spelar en stor roll i det metodologiska arbetet. Foucaults tankar om makt, styrning och disciplin är betydelsefulla. Magnus Hörnqvist beskriver Foucaults tankar om makt: ”Maktbegreppet är centralt för att förstå samhället...förutsätter en föreställning om vertikalitet, att samhället är i grunden ojämlikt och att denna ger upphov till konflikter.” (2012, 10). Hörnqvist fortsätter: ”ibland pratar man hellre om styrning än om makt, medan andra föredrar att utgå från social kontroll.” (ibid.) Foucault själv beskriver makt på detta sätt, som något ständigt närvarande men svårgripbart och föränderligt (Foucault 1977, 212), och understryker att: ”makt utövas från oräkneliga håll och i ett växelspel av ojämlika och rörliga relationer” (Foucault 2002, 104). Makten är enligt Foucault inbyggd i alla relationer, även de professionella, och ingen relation är befriad från makt, men den är påverkbar beroende på den relation och den kontext den utövas i (Nilsson 2008, 92–94).

Wallenstein och van der Heeg menar att makten enligt Foucault är svårfångad och svårdefinierad (Deleuze 1990, 17) på grund av att den alltid skapas genom relationer och produktiv genom att den hela tiden skapas och sammanfogas av olika element (ibid.). När vi pratar om samhället och staten, menar vi ofta en sammanhängande, styrande enhet som äger och delegerar makt. Hos Foucault ser synen på de styrande ordningarna ut på ett helt annat sätt, då han menar att dessa är ”en effekt av en helhet, en mångfald av kuggar” (ibid, 58) och menar därmed också att makten är operationell och skapas genom utövandet (ibid, 60). Foucault menar att makten är förbunden med kunskap och att diskursen och dess positioner kan bestämma hur mycket frihet en

individ, ett subjekt, har inom en viss diskurs (Bergström och Boréus 2005, 312). Genom diskursanalysen kan maktsystem och förändringar i maktpositioner identifieras genom de språkliga uttryck som praktiseras, men också i det som inte uttalas. Styrning och makt samt kunskap är termer som kan användas inom diskursanalys för att identifiera de medel med vilka ovanstående skapas och uttrycks (ibid. 331), och i min studie är dessa begrepp centrala för att förstå och beskriva vägledarnas handlingar.

3.5 Sammanfattning teoretiska utgångspunkter

Ovanstående teorier och begrepp har jag valt att använda då jag menar att de är väl lämpade för att undersöka språk, språklig interaktion, maktuttryck och maktutjämnande strategier. För att analysera resultatet och besvara frågeställningarna, använder jag mig av följande diskursanalytiska och teoretiska utgångspunkter: Diskurs, diskursiv kamp, subjekts-positioner, modalitet samt utestängning. I analysen identifierar jag ett antal diskurser i resultatet samt applicerar ovanstående begrepp för att synliggöra maktutjämnande handlingar, verbala såväl som fysiska, inom dessa.

3.6 Teoridiskussion

Att använda diskurs och diskursanalys har förtjänster och fallgropar. Det är ett fritt angreppssätt där tolkning ges stort utrymme och där författaren kan arbeta med frågeställningar utifrån det som gagnar ens syfte. En risk är att man som författare kan uppleva en känsla av att inga gränser finns och att en går vilse i den rika flora av metod- och teorilitteratur som finns. Arbetssättet kräver intensiv läsning och ett öppet förhållningssätt till teoretisk litteratur.

Diskursanalys är svårgripbar, men samtidigt ett effektivt instrument för att klargöra hur makt skapas, fördelas och förändras. Genom diskursanalysen synliggörs detta på ett sätt som för mig framstår som en, paradoxalt nog, konstruktiv metod. Genom att syna språk och makt från förhoppningsvis nya vinklar och med fria verktyg kan de små detaljerna inom diskursen lättare synas och bidra till en helhetsbild. I analysen är min avsikt att fokusera på de språkliga uttryck och tendenser som synliggör hur vägledaren väljer att lyssna och förstå klienten, hur denne framhåller och undanhåller vissa fakta. Att vända blicken mot sin egen förförståelse med hjälp av diskursanalytisk teori och metod fungerar till viss del som en lots till ett bättre sätt att utöva yrket och en större medvetenhet kring hur en kan agera och hur viktigt reflektion är.

4. Metod

4.1 Metodval

Jag har valt en kvalitativ metod med teoretisk och metodologisk utgångspunkt i diskursanalys. Kvalitativ metod innebär bland annat att man utgår från datainsamling bestående av intervjuer, observationer och textanalys som analyseras (Ahrne, Svensson et al 2015, 9–11). Jag undersöker makt uttryckt i språk och identifierar diskurser i relationella situationer som samtal, vilket gör mjuka data mer tillämpligt än dess motsats, kvantitativ metod, där resultatet ska vara mätbart och generaliserbart (Larsen 2012, 22). Metodfokus ligger på diskursanalys, genom vilken man kan studera samhället och dess uttryck med hjälp av språket. För att belysa vägledarens eventuella maktutjämnande strategier i samtalet har jag valt semistrukturerade intervjuer samt observationer som datainsamlingsmetoder (Bryman 2011, 206, 415). Metoden låter intervjuaren förändra, utöka och begränsa frågor och utformning vilket var relevant för mina utgångspunkter då kontexten krävde flexibilitet.

Två datainsamlingsmetoder användes. Dels observationer under ett samtal mellan vägledare och klient, dels intervju med vägledaren efter samtalet. Dessa metoder har jag sedan vävt samman. I resultatet har jag koncentrerat mig på det vägledarna gör i samtalet och deras reflektioner kring detta.

4.2 Urval

Samtliga fem studie- och yrkesvägledare i arbetet har svenska som förstaspråk. Det var inte en uttalad ambition med urvalet, men de potentiella intervjupersoner jag fick kontakt med initialt där samtal var möjliga att boka och genomfördes hade inget annat modersmål än svenska. Vägledarna valdes utifrån den verksamhet och den klientgrupp de arbetade med. De intervjuade har en treårig studie- och yrkesvägledarutbildning. Inom både vägledar- och klientgruppen fanns variationer i ålder och kön. Liksom klienterna är vägledarna individer med olika typer av förförståelse och förhållningssätt och jag vill framhålla mångtydigheten och nyanserna i resultat detta innebär. Asymmetrierna är olika i varje observation men med de gemensamma nämnare som jag beskrivit ovan.

4.3 Intervjupersoner och kontext

Intervjupersonerna har arbetat olika länge och inom varierande utbildningsanordnare och organisationer, men merparten av deras yrkesverksamma liv inom vuxenutbildning. Samtliga intervjupersoner har observerats under ett samtal, och intervjuats direkt efteråt på sina respektive arbetsrum. Alla klienter studerar inom vuxenutbildningen och har ett annat språk än svenska som förstaspråk.

Nedan presenteras intervjupersonerna, som anonymiserats med en bokstav för att underlätta läsbarheten.

- Intervjuperson A: Samtal med klient som har frågor kring hur hen ska använda sina tidigare utbildningar. Diskussion kring UHR, arbete och svenska språket.
- Intervjuperson B: Samtal med klient som har frågor kring asyl, arbete och UHR-bedömning.
- Intervjuperson C: Samtal med klient som hade frågor kring validering, språktest och kompletterande utbildning för att arbeta inom sitt yrke i Sverige.
- Intervjuperson D: Samtal med klient som hade frågor om bl.a. gymnasiekurser, provningar och behörighet till universitets- och högskoleutbildning.
- Intervjuperson E: Samtal om klientens framtidsplaner, studiestöd och olika utbildningsanordnare.

4.4 Avgränsningar

I arbetet har jag valt att koncentrera mig på studie- och yrkesvägledare inom vuxenutbildning. Jag har begränsat de klienter vägledaren samtalar med i så måtto att de i så stor utsträckning som möjligt varit andraspråkstalare av svenska. Bland klienterna har dock språkkunskaper i realiteten varierat. I arbetet har jag valt att inte inkludera klientens perspektiv, då utrymmet begränsar studien och jag valt att koncentrera mig på vägledarens hantering av och reflektioner kring den egna makten. De avgränsningar jag valt att göra har dels med uppsatsens omfattning, dels med mitt intresseområde. Min ambition är, på denna nivå, inte att göra en fullödig diskursanalys på hela materialet, utan snarare på ett grundläggande sätt belysa några av de diskurser som framträder i samtalen och i vägledarens strategier.

4.5 Bearbetning och analys

Empirin i form av observationsscheman och intervjuer har ljudinspelats och transkriberats. Observationsschema har förts i analog form och kompletterat samtalstranskriberingarna. I observationsschemat har jag skapat olika kategorier som rör kroppsspråk, ögonkontakt, ton- och röstläge och taltempo (Ahrne, Svensson et al 2011, 98–99). Skratt, tystnad, missförstånd och attityder finns också de inkluderade, liksom hur taltiden fördelas. Alla kategorier noterades hos både vägledare och klient och även hur samspelet och de olika kategorierna förändras under samtalets gång. Vägledarnas an-vändning av hjälpmedel noterades, liksom vilken typ av information som visas för klienten.

I den transkriberade texten har jag granskat intervjupersonernas uttalanden, formuleringar och repetitioner av vissa ord och teman. Utifrån dessa har jag sedan identifierat de diskurser och strategier som framstår som mest framträdande. Jag har från observationsanteckningarna inkluderat information om rummet och samtalsdeltagarnas positioner, då detta påverkar samtalet (ibid.).

4.6 Diskursanalys

Grunden för diskurs och diskursanalys vilar på socialkonstruktionistisk grund, som översiktligt kan sägas ha en kritisk syn på självklar kunskap (Winther Jörgensen och Phillips, 2000, 11). Jag har valt att luta mig mot den diskursanalytiska inriktning som vilar på samhällsvetenskaplig grund och som kan sägas vara knuten till Foucault (Bergström och Boréus 2005, 308). I en mindre utsträckning kommer jag att använda mig av begrepp som härrör från den lingvistiska tradition som Laclau och Mouffe står för (ibid.). Winther Jörgensen och Phillips beskriver diskursanalysen som en kombination av teori, metod och analys med fokus på språkliga aspekter (2000, 7, 10).

Att använda sig av diskursanalys innebär att man som forskare förhåller sig kritisk till resultat och empiri, och inga tydliga sanningar och ingen exakt kunskap finns. Det handlar om tolkningar av det resultat som framkommit, och en möjlighet att se detta utifrån en mängd synvinklar (ibid, 7). Diskursanalysen bygger på språk och kontext, vilket innebär ett vitt område för tolkningsvariationer. Inom diskursanalysen finns en medvetenhet om att våra uppfattningar kring historisk och kulturell specificitet (tillhörighet) ständigt förändras och att kunskap och sanning är elastiska begrepp (ibid, 11–12). En diskurs inte kan fixeras, utan är tänjbar, men kan trots detta fungera som ett

verktyg för att synliggöra en specifik diskurs och dess uttryck (Renn-stam och Wästerfors 2015, 89). Foucault förhåller sig till diskursanalys på två sätt. Dels kan en som forskare se till den inre diskursen hos vissa fenomen, en slags historisk blick på diskursen och dess förändringar; arkeologisk metod, dels att se till nuet och de beröringspunkter diskursen kan ha inom andra praktiker; genealogisk metod (ibid, 310–311). Den senare fokuserar mer på makt och här kan diskursbegreppet även närma sig andra praktiker än de sociala och språkliga. Jag vill framhålla att diskursanalys inte är en tydligt enhetlig teori. Här avser jag att använda den för att få syn på hur makten hanteras och skapas inom specifika diskurser och hur vägledarna arbetar strategiskt med denna.

4.7 Begrepp

4.7.1 Diskursordning och diskursiv kamp

Som en följd av diskursernas föränderlighet, finns också möjligheten till så kallad diskursiv kamp. Detta innebär att de olika språkliga eller sociala praktikerna inom diskurserna kämpar för att förändra eller inta en styrande position (Winther Jörgensen och Phillips 2000, 13–14). Här handlar det om att olika diskurser ”kämpar” om vilken diskurs som visar verkligheten eller sanningen, trots att en sådan kan vara svår att finna inom diskursanalys (ibid). Diskurserna kan alltså hamna i konflikt, en *diskursiv kamp*.

4.7.2 Subjektspositioner

Subjekten skapas inom en viss diskurs, och kan beskrivas som ”det utrymme som människor kategoriserade på olika sätt ges för sitt agerande” (Ahrne, Svensson et al 2015, 165), med andra ord handlingsutrymme. En subjektsposition kan vara klient, en kan vara studie och yrkesvägledare, och dessa kan befinna sig in diskursen väglednings-samtal eller institutionellt samtal (ibid.). Positionerna skapas och ”inringas” av språkliga praktiker, alltså det vill säga språkligt användande eller för-medlande (ibid.) Subjektspositioner kan användas för att påvisa hur olika individer tilldelas olika utrymme och hur de definieras utifrån vad de är men också vad de inte är (Winther Jörgensen och Phillips 2000, 51). Positionerna är relationella och beror och bestäms utifrån den kontext subjektet deltar i eller tilldelas, vilket kan innebära den rådande diskursen. Eftersom olika diskurser kan existera samtidigt innebär det att en individ kan inneha olika subjektspositioner beroende på vilken diskurs hen tillhör, och inom diskursen kan positionerna förändras (ibid.).

4.7.3 Modalitet

Modalitet är från början en grammatisk term, som inom diskursanalys används för att synliggöra graden av instämmande och hur talaren uttrycker sig genom språket. Diskursen påverkas genom tonen i modaliteten. Hos Foucault omnämns modalitet på följande sätt: ”det femte postulatet handlar om modalitet: maktens sägs agera genom...ideologi” (Deleuze 1990, 61). Modaliteten kan också modereras genom att till exempel ett ord läggs till som förändrar betydelsen av uttalandet (Winther Jörgensen och Phillips 2000, 88). Genom hur en individ uttrycker sig språkligt kring en företeelse och vilka ord som används kring detta kan uttydas hur mycket allvar som ligger bakom påståendet och vad talaren egentligen anser (Bergström och Boréus 2005, 323).

4.7.4 Utestängning

I den foucauldianska diskursanalysen menar man att skapandet av diskurser leder till både inklusion och exklusion i och med den makt som skapas och tilldelas de som verkar i diskursen. Detta kallas utestängningsprocedurer eller utestängningsmekanismer (Ahrne och Svensson 2011, 140–141, Bergström och Boréus 2005, 311–312) och här ligger fokus på att identifiera vad som inte ”får plats” i diskursen, vad om är fel och illegitimt (ibid.) och som kanske inte får talas om.

4.8 Diskursanalysens dilemma

Att arbeta med diskursanalys kan innebära en risk för subjektivitet då den inte medger några anspråk på sanning. En diskurs är alltid en konstruktion av författaren och står i relation till och är beroende av andra interaktioner. Diskursen är föränderlig beroende på vem eller vilka som deltar och som benämner densamma. Mina anspråk på arbetets utkomst har inga krav på sanning utan ska ses som ett utsnitt ur denna tillfälliga diskurs och de subdiskurser som empirin medger.

4.9 Etiska ställningstaganden

Under alla delar av uppsatsarbetet har jag följt Vetenskapsrådets forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning, framför allt de delar som gäller individskydd, det vill säga informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet

och nyttjandekravet, detta för att garantera intervjupersonernas anonymitet (Vetenskapsrådet 2002).

Intervjupersoner samt klienter fick tydlig information kring hur, till vad och varför jag kommer att använda materialet, samt att jag efter arbetets avslutande och godkännande kommer att förstöra allt inspelat och transkriberat material. Informationen kring ovan nämnda har skett både innan intervjuerna och vid intervjutillfället och har även delgetts dem skriftligt och muntligt. Deltagandet har varit frivilligt och intervjupersonerna informerades om att de, om de önskar, har möjlighet att inte svara på frågorna eller avbryta sin medverkan. Under arbetet med transkribering och skrivandet av löpande text har intervjupersonerna och deras arbetsställen anonymiserats samt givits fingerade namn, detta för att lättare kunna diskutera empirin.

4.10 Datainsamling

Utifrån kriteriet studie- och yrkesvägledare verksamma inom vuxenutbildning som i yrkesutövandet möter andraspråkstalare, kartlade jag först möjliga intervjupersoner. Utifrån resultatet kontaktade jag alla tillgängliga vägledare mailledes via missiv. De flesta intervjupersonerna återkom och utifrån deras svar bokade jag, via telefon eller mailkontakt, observationer och intervjuer under den tidsperiod som undersökningen medgav. I missivet fanns information om studiens syfte, tillvägagångssätt och även den tidsrymd som skulle tas i anspråk. Ett flertal intervjupersoner hade på grund av tidsbrist eller andra orsaker inte möjlighet att delta. Vid ett flertal tillfällen uteblev klienten vilket innebar att samtal och observation bokades om. Intervjuguiden formulerades utifrån syfte och frågeställningar, men anpassades efter varje intervjusituation.

Observationerna genomförde jag som direkta men icke-deltagande, vilket innebär att både vägledare och klient var medvetna om min närvaro samt att jag förde anteckningar och spelade in samtalet (Ahrne och Svensson 2011, 115–116). Min intention var att inte interagera med någon av parterna, men vid ett par tillfällen tilltalades jag av vägledaren och av klienten. Ahrne och Svensson menar att det finns ett stort behov av att ”smälta in” för forskaren för att inte påverka skeendet som observeras för mycket (ibid). Samtidigt menar de att det är viktigt att inte vara för avståndstagande och neutral (ibid, 106) då detta kan påverka intervjupersonerna.

4.11 Neutralitet

I interaktionen med mina intervjupersoner har neutraliteten varit komplex att förhålla sig till. I missivet fanns en introduktion till arbetets syfte, vilket i sig skulle kunna anses påverka dem. Samtidigt var det av vikt med transparens gentemot intervjupersonerna. Vid observationen var den uttalade intentionen att jag endast skulle iakttä och vara en ”tyst observatör” eller ”icke-deltagande” (Ahrne och Svensson 2015, 140), men det fanns ögonblick då intervjupersonen vände sig till mig för bekräftelse eller frågor. Att jag och intervjupersonen delar viss förförståelse för yrkets och därmed samtalets dilemman kan innebära en risk för partiskhet, liksom under intervjun då val av följdfrågor kan styra svaren åt ett visst håll för att bekräfta min tes. Jag menar att intervjupersonerna på grund av detta till viss del skulle kunna betraktas som medskapare, (Kvale och Brinkmann 2014, 200) tillsammans med klienten och mig som observatör, av de diskurser som diskuteras i resultat och analys. Dock har jag genomfört intervjuerna på ett sätt som inte helt kan betraktas som ”aktivt” eller ”konfrontatoriskt” intervjuande (ibid, 199–200) utan i närmandet till intervjupersonen försökt hålla en balans mellan samförstånd och ifrågasättande. Ett diskursanalytiskt angreppssätt kan innebära att objektiviteten påverkas på grund av att jag som författare själv spelar en roll i de diskurser som jag formulerar, identifierar och analyserar.

Jag är medveten om att jag i min roll kan ha flera interna diskurser som kan överensstämma eller inte med intervjupersonens och att intervjuerna på grund av detta kan få varierande former.

4.12 Metoddiskussion

Ett av mina dilemman under arbetet och datainsamlingen är frågan kring den information om arbetets syfte, frågeställningar och tema till presumtiva intervjupersoner. I ett arbete som detta med ett diskursanalytiskt tillvägagångssätt och kvalitativa intervjuer, talas det om (Kvale och Brinkmann 2014, 199) intervjupersonen som ”medforskande”, att intervjun snarare är ett samtal. Jag ställer mig frågan i hur hög grad ens intervjuperson ska invigas i syftet och skapandet av arbetet i en studie liknande min egen. Det finns en risk att intervjupersonerna påverkas av introduktionen och informationen om arbetet, liksom om frågorna är alltför styrda eller inte tillräckligt öppna. Viljan till transparens kring forskningens inriktning och ambitionen att inkludera dem i kunskapen kring detta överskuggar deras ”verkliga” agerande. Intervjupersonerna

kan lockas att konstruera svar som passar in i syftet, att anpassa och släta över sina handlingar och resonemang. I framtida undersökningar anser jag att resultatet hade gagnats och fått möjligheten att bli mer stringent om intervjuguide och intervjumetodik utprovats genom till exempel en eller flera pilotstudier. Min intervju-guide var omfattande och valet av en semistrukturerad metod möjliggjorde en flexibilitet utifrån intervju-person och kontext. Att använda en annan form för data-insamling, till exempel fokusgrupper, hade eventuellt varit ett alternativt koncept för att få en större mängd röster och möjligheter för intervju-personerna att möta andras resonemang och strategier kring makt.

Användandet av observationsschema var till stor hjälp för att skapa en struktur för de observationer som inte kunde fångas av ljudupptagningen, men behövde hållas flexibla för att revideras och omformuleras under observationsprocessen. Till en början var mina kategorier alltför inriktade på de delar av samtalet som berörde teori och delar som också kunde samlas in via ljudupptagningen. Här ser jag möjligheter till en annan utformning och ett större fokus på själva handlingarna utanför språket.

Att vid observationer ha möjligheten att kunna spela in både ljud och bild för att på detta sätt inkludera även den rumsliga aspekten och den fysiska interaktionen som jag uppfattar som en mycket viktig del av hur samtalet utvecklas samt hur positionerna inom relationen förändras. Att genomföra pilotobservation och pilotintervju menar jag är av stor vikt för att kunna anpassa och strukturera intervjuguide och observationsschema på det sätt som bäst passar studiens syfte och frågeställningar.

5. Resultat och analys

5.1 Inledning

Nedan sammanflätar jag resultat och analys i teman. Gemensamt för de flesta samtal är att minimal introduktion till samtalet förekommer och vägledare och klient går direkt in på aktuellt ärende. Andra tendenser i samtalen är rummets utformning och deltagarnas positioner. Samtalen äger rum i mindre arbetsrum, ofta vid ett skrivbord där bordet skapar ett större eller mindre avstånd mellan deltagarna. Vägledarna använder nästan uteslutande dator och i vissa fall antecknar hen på papper. Klienten antecknar inte i något av samtalen, utan lyssnar och iakttar vägledarens sökningar på Google eller framtagande av ansökningssidor och information av olika slag. Vägledaren sitter ofta på en mer bekväm stol och i en högre position än klienten. Detta är extra tydligt hos A och E, där rumsligheten och positionerna märkbart påverkar samtalen. Hos D är den rumsliga kontexten helt annorlunda, med mjuka fåtöljer, lågt bord, vilket också tycks påverka stämningen till det positiva.

Det är tydligt i de flesta samtal att vägledaren strävar efter klientens delaktighet genom att notera på papper eller att titta på datorn, men detta innebär obekväma positioner och omflyttningar för deltagarna. Ibland får klienten stå upp för att se skärmen. Här finns en diskrepans mellan vägledarens vilja till inkludering i själva sökprocessen, där det är oklart om klienten egentligen är hjälpt av denna välvilja.

Språket är det viktigaste verktyget för kommunikationen i samtalen och ett kraftfullt verktyg för förståelse. I de samtal jag observerat används svenskan som huvudspråk, men i två av samtalen används även engelska i stor utsträckning, både av vägledare och klient. Hur vägledarna hanterar detta skiljer sig markant åt i flera av samtalen. En intervjuperson understryker, både i samtalet och i intervjun, hur viktigt det är för klienten att prata svenska och lära sig svenska för att få ett arbete. Ytterligare en vägledare använder olika språk med motiveringen att det språk som underlättar för klienten är det rätta.

En annan aspekt i makten och språket under samtalen som inte får bortses från är stämningen, den svårgripbara atmosfären. I ett av samtalen fanns många inslag av skratt, skämt och ironi, vilket å ena sidan skulle kunna bidra till ett avdramatiserande av situationen och utjämna maktförhållandet mellan vägledare och klient. Å andra sidan

kan en överdrivet uppsluppen stämning skapa osäkerhet hos klienten vad gäller vägledarens professionalitet. I alla avseenden påverkar vägledarens beteende samtalssituationen och därmed makten.

Vad gäller vägledarnas användning av olika metoder som ett sätt att arbeta maktutjämnande och möta klienten på dennes nivå eller i hans kontext är det endast ett par vägledare som medvetet talar om detta i intervjun, och då både som ett sätt att strukturera upp samtalet och göra det lättare för klienten att förstå själva vägledningsprocessen och de möjligheter hen kan ha, men också som ett sätt att få tillgång till samhälle och utbildningssystem.

5.2 Teman

Intervjupersonernas svar och uttalanden i samtalen är tematiserande utifrån de diskurser jag definierat. Diskurserna är mångformiga och går ibland in i och om varandra.

5.2.1 Förenklingens och förändringens diskurs

I språket finns de verktyg som vägledaren medvetet använder för att underlätta förståelsen och därmed utjämna maktobalansen och de subjektspositioner som tilldelas och intas av klient och vägledare.

I denna diskurs framstår vägledarnas försök till förenkling och utökad förståelse istället något som skapar missförstånd och bidrar till att klienten får fråga ytterligare för att förstå. Här kan vägledarens tänjande på modaliteten ses tydligt, då förenklingen och intentionen att underlätta förståelsen ibland förskjuter betydelsen och skapar en slags utarmning av språkets sammanhängande betydelse och dess nyanser, där risken finns att klientens förståelse inte ökar. Även röstläget spelar en viktig roll i hur samtalets relation och interaktion utvecklas. Hos C är röstläget högt och hen talar långsamt och tydligt. I förenklingen ligger också en risk att praktisera härskartekniker såsom förminsande av klienten, en underordning som skapas av hur hen tilltalas. Vägledare A använder också språket som stöd då men snarare genom förenklandet. A uppmanar klienten att gå på en mäsas där hen kan träffa potentiella arbetsgivare och försöker omformulera sig för att nå förståelse: ”Träffa. Du kan skriva träffa, jag vill prata” och fortsätter: ”Det kan du fråga. Också för sommaren - har ni sommarjobb. Du kan fråga”. Här riskerar förenklingen att bli ett hinder och vägledaren tilldelar klienten en subjektsposition som icke-förstående och skapar samtidigt ytterligare en asymmetri, kanske starkare sådan, då hen blir den

som har makten över förenklingen och istället dels kommunicerar ett språk som inte är möjligt att följa. Detta bekräftas av den tydliga modaliteten i A:s kommentar till samtalet: ”jag vet att vissa saker, där var hen inte med på banan, det vet jag” då hen genom upprepningen understryker misslyckandet. Här skapas också en troligtvis ofrivillig utestängning då A genom sina språkliga handlingar inte ger klienten möjlighet att agera i ett gränsland mellan svenska och engelska.

C talar om metoder för förenkling och förståelse: ”jag anpassar orden, använde mycket enklare ord, jag använder inte akademiska ord... jag pratar inte med samma ord och med samma hastighet som med mina vänner”. C är också den av vägledarna som i störst utsträckning använder sig av talet som verktyg eller metod, genom att tala mycket långsamt och med en hög röstvolym. Här finns en dubbelhet då även detta tilltal kan förflytta klienten till en annan subjektposition som en icke-hörande, icke-förstående individ, samtidigt som röst och tempo också kan stötta klientens förståelse. Här framträder en diskursiv kamp där det vardagliga språket och det reducerade står i konflikt med varandra, liksom balansen mellan ett tilltal som respekterar och ett som förminskar och utestänger. Jag menar att reduceringen av språket kan tolkas som en maktutjämnande strategi, men användningen av den varierar.

5.2.2 Välviljans och icke-metodens diskurs

Vägledare C menar, på frågan om maktutjämnande metoder, att ”ett sätt är att reflektera över mitt själv, hur använde jag mitt språk idag, skulle jag kunna gjort på något annat sätt”. Här antyder hen att en definition av den egna, yrkesutövande diskursen berikas av introspektion och reflektion, och i förlängningen en ökad förståelse för det egna agerandet och klientens situation. I detta innefattas också en medvetenhet om den egna subjektpositionen

I vägledarnas agerande framstår en paradox mellan att vilja stötta, men i hur stor utsträckning det görs varierar stort mellan vägledarna. I denna diskurs inkluderar jag den hjälp vägledarna ger klienten och de metoder som används. Här finns en diskursiv kamp mellan underlättandets diskurs och den korrekta vägledarens diskurs. Kampen framstår som ständigt pågående att döma av det vägledarna praktiserar och det de säger att de vill göra. På frågan om vilka eventuella metoder hen använder för att utjämna asymmetrierna i samtalet svarar C: ”det är väl att jag använder mitt kroppsspråk, för att

förstärka, jag använder händer och armar”. Även i samtalssituationen använder C andra metoder än tal genom att teckna och notera på papper till klienten.

C's tal om information visar en stark modalitet som berättar att information är viktigt, men inte alltid i en positiv bemärkelse, men också att den har en dubbel betydelse som tecknar en bild av ett mer affinitivt tal: ”information kan man aldrig komma ifrån, men då gäller det att informationen ger ett lärande, det tycker jag”. Här säger C att informationen inte ”går att komma ifrån” vilket ger en bild av något som egentligen borde utestängas men som tar sig in i diskursen trots detta. Att information stundtals är oönskad uttrycks med tydlig modalitet. Hos C finns en uttalad metod för maktbalansering då hen praktiserar alternativa metoder för att informera och förklara: ”sen ritar jag mycket, visar bilder”. Här träder en maktdiskurs in och en förskjutning av subjekspositionerna då C menar att hen inte är bra på att teckna men att hen har noterat att detta är ett verktyg som fungerar. Små diskurser som snuddar vid varandra.

Alternativa metoder för förståelse och utjämnande av maktasymmetrin är också något som de andra vägledarna använder sig av, men talet om dessa metoder framstår som oplanerat. Vägledare A arbetar mycket med att skriva ned och skicka länkar till webbsidor och annat som hen diskuterat med klienten under samtalet, men reflekterar inte kring detta som en medveten metod ”Jag kan skicka, vill du att jag skickar länk, vill du att jag skickar länk?” Här syns också ett exempel på att talet tillhör förenklingens diskurs och dubbelheten i placeringen av klienten i en mindre förstående subjeksposition. ”Jag ska visa. Jag googlar ”– även här syns modaliteten dra mot förenkling och en syn på hur språket ska behandlas i relation till klienten.

A fortsätter: ”sen också om hen nu nödvändigtvis är intresserad av masterutbildningar så kan hen börja leta själv, för jag brukar inte leka uppslagsverk”. A intar här en dubbel subjeksposition, både som sorterare och bestämmande av vilken information klienten ska ges, men också som en uppmanare till självständigt handlande. Liknande tendenser finns hos B: ”att hjälpa mycket gör ju att de inte lär sig själva, det är en avvägning för jag vet andra studievägledare som inte hjälper...och så kommer de tillbaka till mig”.

B går många steg längre och modaliteten i hens uttalande kring underlätandet visar på en kraftfull riktning i inställningen till vägledning: ”bara de kommer in på sin jävla utbildning så de kan jobba, varför ska man göra vägen dit så krånglig”. Samtidigt reflekterar B kring konsekvenserna och inser att hen placerar klienterna i en

subjektsposition de kanske inte behöver ha: ”skulle jag nog kunna...ännu mer peppa folk att ta lite eget ansvar på något sätt, att hitta informationen själva”. Att det pågår en diskursiv kamp mellan maktdiskursen och underlättandets diskurs är tydligt hos B, och även den anti-institutionella diskursen är något B brottas med.

Inom diskursen finns inslag av uppmuntrandet, som alla vägledare delar och talar om som ett viktigt inslag i stärkandet av klienten som individ och det tycks också som en strategi för maktutjämning. I samtalen dyker många inspel och peppande meningar upp: ”Du pratar jättebra svenska!” (A), ”Jag ser att du bara läst några timmar, inte lång tid, fantastiskt bra av dig!” (C). Alla dessa förstärkande ord tillsammans med ”bara” och ”inte lång tid” understryker den positiva modaliteten och visar att vägledarna verkligen lägger vikt vid dessa enkla, positiva tillrop och menar själva att det är en självklar del av samtalet. Implicit kan detta tolkas som att vägledarna placerar klienterna i en lägre makt- och kunskapsposition då de själva, som vägledare, avgör att klienten är i behov av stöd.

5.2.3 Makt- och kunskapsdiskursen

Vägledarna diskuterar de möjlighetsnycklar de menar att de besitter. Vissa intervjupersoner problematiserar detta och visar på en hög medvetenhet, andra visar på en osäkerhet inför den egna positionen och den egna kunskapen. C reflekterar över sin egen makt: ”jag har makt, för jag har mer kunskap om det svenska samhället än dem jag möter...bara att jag finns på den här skolan, i den här lokalen, i det här rummet gör att jag har en maktposition” och de strategier hen använder i vägledningssamtalet: ”sitta på samma stol, samma bord, för att visa att här möts vi på ungefärligt samma villkor, fast det är ju aldrig samma villkor ändå fullt ut” och omedelbart synliggörs den dubbelhet som genomsyrar de flesta utsagor i studien. Att vara medveten om omöjligheten i utjämnandet och arbeta med och mot den innebär att C, och de flesta andra vägledarna, tilldelar sig själva olika subjektspositioner beroende på vilken diskurs som råder. Å ena sidan vill de sitta på samma nivå som klienten, å andra sidan är vägledaren den som har kunskapen: ”jag är en kunskapsbank, det är en jobbig position...att sitta på så mycket nycklar till någons framtid...förklara för hen hur hen ska göra...man har ju väldigt mycket möjligheter att sortera bort väldigt mycket saker och att det liksom också blir en maktfaktor” (B). Här identifierar B den dubbelhet i subjektspositioner hen innehar inom informations- och kunskapsdiskursen, samtidigt

som hen snuddar vid underlättandets diskurs. I modaliteten ser vi uttryck som ”nycklar” som metaforiskt understryker tyngden i uttalandet och ”kunskapsbank” som signalerar seriositet.

C menar att information är av större vikt då klienterna har högre akademisk utbildning: ”jag tycker det är svårt med de som har utbildning på så hög nivå, det känns viktigt att de får rätt information så att de snabbt kan komma vidare, det känns...ansvarsfullt”. Här identifierar hen en subdiskurs, som tangerar en nivå-bedömningsdiskurs av klienterna och en rädsla för att som vägledare hamna på en lägre subjektspostion, liksom hos vägledare D.

Hos vägledare D syns en tendens där makten förskjuts och hamnar hos klienten, som genom att inte ge all information kring sitt ärende innan samtals början, försätter vägledaren i ett potentiellt underläge på grund av bristande kunskap i jämförelse med klienten: ”det var mycket överraskningar som kom upp, jag visste ju inte att hen hade bokat en prövning, och såna där grejer, så det var väldigt såhär, aha - varför sa du inte det? Det hade du väl kunnat göra?”.

Makten förändras i ögonblicket just på grund av att den utövas, och i utövandet förändras subjektspostionerna inom diskursen. Detta skulle kunna uttryckas som en diskursiv kamp, då en förändring inom diskursordningen inträffar och således maktordningen. Det innebär att vägledare D's subjektspostion som kunskapsmakt inom informationsdiskursen förskjuts och D hamnar i en ny position i klientens språkliga diskurs. D talar om vad hen undvek: ”sen hade jag kunnat gå in på lite mer yrkesområden men jag gjorde inte det den här gången”. Samtidigt bestämmer D klienten som i behov av stöd: ”lite blyg, här kände jag att jag behövde pusha, på ett medvetet sätt, alltså empowera” och talar in sig i välviljans och uppmuntrandets diskurs, en problematisk sådan.

Hos en av vägledarna är det tydligt att makten är något oönskat. E menar att hen inte har några strategier för att arbeta med maktobalansen utan istället att hen inte så ofta känner av obalansen utan försöker möta klienten på individnivån. Här syns en tendens till utestängning vad gäller maktdiskursen, då vägledaren inte vill vara en del av denna diskurs och avsäger sig den subjektspostion som E tilldelats i just samtalsituationen: ”jag vill inte att det ska vara någon makt...jag känner mig arbetarklass och vi är samma allihop, vi gör vårt arbete i samhället...Jag vet inte om jag utstrålar någon makt, det kan jag inte svara på”. Hos B finns en diskursiv kamp, då hen både är en del av

maktdiskursen och av den diskurs som strävar efter att vara i samma subjeksposition som klienten, vilket i samtalssituationen torde vara en omöjlighet. B beskriver en strävan att vara på samma plats, i samma position som klienten: ”sättet som jag brukar jobba med är att jag blir en vanlig människa, en jämlike”. Hos B syns en stor medvetenhet om klienternas komplicerade livsvillkor och en komplex syn på makt: ”makt kan vara så många olika saker, det kan vara kunskap, det kan vara språk, det kan vara kultur, det kan vara hudfärg, det kan vara kön, det kan vara att jag är din chef och bestämmer om du får jobba här eller inte, makt finns väl i allt”. B resonerar också kring hur hen som vägledare sorterar bort information som B tycker är onödig för klienten, men insikten om att detta är en maktutövning är närvarande och hen reflekterar kontinuerligt kring avvägningar.

De intervjupersoner som formulerar sig kring makten och accepterar den tycks ha större möjligheter att utveckla sina tankar kring hur de kan arbeta mot asymmetrin. B beskriver hur hen försöker befinna sig i samma subjeksposition som klienten: ”eftersom jag håller med dem om att systemet är ...att säga att ja, det här är ett sjukt system, att bekräfta den känslan”. B skapar genom detta en antiinstitutionell diskurs, där hen uttrycker en vilja att verka mot och med makten. Samtidigt som B väljer att stänga ute institutionen som diskurs, strävar hon efter att inkluderas i klientens diskurs, något som ter sig paradoxalt. B är kritisk till samhällsinstitutionerna och deras makt i relation till sina klienter, och understryker att hen som anställd inte alltid agerar inom systemets ramar: ”ett sjukt system...det är jäkligt mycket runtomkring... det värsta är Arbetsförmedlingen och bostadsbristen”. B visar med kraft i språket och modaliteten att hen inte vill inkluderas i den institutionella diskursen.

5.2.4 Informations- och arbetsdiskursen, normerande

”Men fackförening, kan hjälpa mig. Om det blir problem. Finns också där, finns på samma ställe. Och då kan du fråga, om jag hittar jobb, hur ska mitt kontrakt se ut? Vad behöver finnas där, hur mycket lön behöver jag, ska jag få. Så det är en bra möjlighet att träffa.” (A, samtal). A använder reducerat språk i en passus om jobbmässa och kommer då in på bland annat fackföreningar. Här är det tydligt att en slags normativ svenskhets- eller samhällsdiskurs formas och förespråkas, och vägledaren blir en subjektiv röst i informationen och kunskapen om det svenska samhället. Några av vägledarna, både medvetet och omedvetet och trots riktlinjerna som talar om individfokus och neutralitet,

frångår klientens fråga och exemplifierar med till exempel företagsnamn (Volvo, Astra Zeneca, SKF) eller tips på jobbmässor, nätverk eller bemanningsenheter inom kommunen, utan att klienten efterfrågat detta: ”om du skulle arbeta på ett företag i Sverige, kanske på Volvo, kanske på ett stort företag, du är ekonom, revisor, någonting sånt.” (A, samtal). Därmed skapas en dubbel subjektsposition och A befinner sig både på en marknadsförarposition och på en vägledarposition. Inom denna diskurs finns en mycket tydlig dubbelhet, som jag också vill knyta till välviljans diskurs. Att i sin strävan att ge klienten möjligheter att ta sig in i samhället samtidigt som detta också innebär att vägledaren pekar ut en snäv riktning.

Att informera om aktiviteter som har beröringspunkter i den egna verksamheten eller näraliggande dito sker, och vägledare A berättar: ”det är klart att det faller ju givetvis ihop med målen för XX stad, egenförsörjning, sen har vi ju behov av vikarier, det är närmast så nämner jag det”. I dessa tips är det ofta den egna verksamheten, i detta fall kommunal, som informeras om, till exempel vikariepooler och liknande. En breddning av detta skulle kunna vara att även tipsa klienten om privata initiativ eller andra kommuners verksamheter. Samtidigt pekar detta mot dubbelheten i diskursen – hjälpen och välviljan ligger som ett raster över hela resultatet och det kan tolkas som en utsaga kring intervjupersonernas dilemman i just denna undersökning. Genom att A väljer att informera om de egna, institutionella behoven skapar hen en utestängning av det som befinner sig utanför den av hen konstruerade diskursen.

C menar att hen ”brukar försöka få det så opartiskt som möjligt, det ska vara en opartiskhet att jag ska visa inte bara ett utan flera alternativ” och i detta syns även alternativa metoder för både neutralitet i informationen liksom ett inkluderande projekt som också syftar till ökad förståelse och tillgänglighet för klienten. I samtalet med klienten talar vägledare E bedömande om olika utbildningsanordnare: “det är en bra skola, de har Youtube-videos som är väldigt informativa”. D upplever att hen ”blev nästan som en föreläsare, det var väldigt mycket information” och placerar sig i den anti-informationsdiskurs som tycks existera. Informationen är nödvändig men komplex att förmedla.

5.2.5 Svenska-diskursen

Användandet av språk växlar under samtalet hos klient och vägledare. Den diskurs som tydligt framstår är talet om vad som är viktigt, att kunna tala svenska, och därigenom

tilldelas andra språk ett lägre värde och talas om som mindre betydelsefullt. Detta framstår genom intervjupersonernas utsagor och genom hur de talar med klienten. Vissa intervju-personer uttrycker osäkerhet inför engelskan och upplever svårigheter att hitta rätt ord, vilket i sig blir en paradox eller snarare en parallell då klienten hanterar liknande språk-liga dilemman kring förståelse och språkliga nyanser.

Vad gäller användandet av andraspråk, i detta fall engelska, mellan vägledare och klient ter sig vägledarnas attityd varierad. Att använda engelskan erbjuder å ena sidan tillgång till en större makt rent språkligt för klienten då hen får tillgång till fler nyanser och kan uttrycka sig tydligare kring den egna vägen och de egna frågorna, och komma vidare på ett lättare sätt. B menar att hen försöker använda det språk och den metod som underlättar mest för klienten, men inser samtidigt att hen ibland gör fel: ”men då har jag skrivit på svenska så han har ju ändå inte fattat”.

D resonerar på ett annat sätt: ”om hen säger ett ord som är lite fel, då korrigerar jag inte utan låter det passera, hen ska inte sitta hos mig på en grammatikföreläsning”, vilket med modaliteten implicerar att klientens felsägningar *borde* korrigeras.

En annan konsekvens är ett utjämnande av maktpositionerna då den vägledare som inte behärskar engelskan utsätts för en förändring i samtalspositionen. Här finns många potentiella risker och möjligheter utifrån ett maktperspektiv, och beredskapen att anamma detta extra maktmedel framstår som olika stark hos intervjupersonerna. En rädsla kan skönjas i risken att skifta subjektsposition.

Mellan intervjupersonerna finns en tendens till skillnad i inställning till svensk-diskursen – vissa menar att alla vägar som underlättar klientens väg och förståelse är av godo, medan andra hävdar att svenskan är en viktig väg till klientens självständighet i det långa loppet. Här ser vi vägledaren A i samtal: ”För att få arbete, då behöver du svenska. Svenska är viktigt...det är svårt att få jobb om du inte kan svenska. Du behöver svenska, för att få jobb...det bli lättare för dig när du kan mer svenska och du behöver mer svenska för att börja jobba...” I dessa uppmaningar och tydligt uttalade riktningar syns en stark modalitet mot svenskans betydelse. Inom svenska-diskursen blir återigen vägledarens subjektsposition av en pekande och bestämmande art: ”Träna svenska träna prata, jättebra, jätteviktigt för dig!” (C, samtal).

5.3 Sammanfattning

Många diskurser framträder i resultat och analysen. Talet om svenskan som en viktig del för att komma ut i arbete framstår som en tydlig och upprepad diskurs och en strategi, men inte hos alla vägledare. För ett par av vägledarna handlar det om andra diskurser som är starkare, underlättandets diskurs och även den anti-institutionella diskursen. Underlättandets och förenklingens diskurser talar om dilemman i vägledning och svårigheten att hitta rätt strategier för att utjämna asymmetrin i relationen. I informations- och arbetsdiskursen är talet om strävan mot svenska språket och arbete tydlig.

Maktaspekten tar sig uttryck i en sorts härskarteknik, språket förenklas men tycks inte stötta klienten utan försvårar förståelsen. Hjälpen bli både ett hinder och en stötta, beroende på hur klienten tar emot denna och i vilken utsträckning hen förstår. En diskursiv affinitet blir tydlig i hur hög grad i intervjupersonerna instämmer i klientens tal och frågor. Endast en vägledare nämner respekt, endast ett par nämner att de använder en metod och mycket få nämner rummets och kroppsspråkets betydelse. Flera av intervjupersonerna väjer för frågan om hur de ser på makt och framförallt hur de ser på sin egen makt. Två av intervjupersonerna är mycket medvetna och artikulerar sig kring ämnet och sina egna metoder för att arbeta med maktoabalansen. Vissa intervjupersoner menar att de är medvetna om makten, men reflekterar inte kring att deras uppmaningar och svar på klientens frågor påverkar detta.

Inte heller, tvärt emot min ursprungliga tes, verkar intervjupersonerna reflektera i någon större utsträckning kring den information de visar och ger klienten. Vad innebär detta? Att reflekterat fortsätta att informera om det en är van vid och de en känner till bidrar, menar jag, inte till det individfokus som vägledaren ska sträva efter. Kopplingen mellan makt, kunskap och informationsförmedling inte lika tydlig som min egen tes, då det för flera av intervjupersonerna framstår som en ny reflektion.

Min tes om att vägledare är medvetna om sin makt och att de har metoder att hantera detta, visade sig delvis stämma men i resultatet finns också antitesen, att vägledaren inte är medveten om den makt som hans position innebär, men framförallt att hen inte vill acceptera det. Detta får ibland konsekvensen att vägledaren inte reflekterar kring det hen förmedlar under samtalet och den maktrelation hen har med klienten. I längden kan detta påverka klientens val.

En aspekt som är viktig att framhålla för den övergripande förståelsen för väg-ledarnas agerande och min analys, är att det i nästan varje diskurs finns en dubbelhet. Vägledarna arbetar alltid med vad de anser är klientens bästa som utgångspunkt, och jag upplever att de agerar utifrån en uppriktig strävan att göra rätt i en komplex arbetssituation som ställer stora krav på flexibilitet. Min analys bör ses som ett utsnitt, en utvald och uttolkad diskurs som också präglas av min förförståelse och de diskurser jag bär med mig.

I min inledning reflekterar jag kring språket som maktmedel och kring hur information ges, och frågan om huruvida vägledarna arbetar med utjämnande strategier och när de gör det. Vad som blir synligt är att de flesta av vägledarna arbetar maktutjämnande, men till största delen omedvetet. De strategier vägledarna använder sig av varierar, liksom i vilken utsträckning och när, men flera återkommer till talet om individfokus. Det finns också en osäkerhet i positionerna inom samtalet och i inställningen till språket som verktyg för maktutjämning.

6. Diskussion

6.1 Inledning

I uppsatsen har jag undersökt hur studie- och yrkesvägledare inom vuxenutbildning hanterar makt i samtalssituationen, företrädesvis med andraspråkstalare. Jag har studerat om och hur de använder maktutjämnande strategier i samtalet och när de gör det. Jag har studerat hur de reflekterar kring maktbegreppet generellt och i relation till sitt yrkesutövande.

6.2 Resultat- och analysdiskussion

Under arbetets gång har resultatet både överraskat mig och bekräftat mina initiala tankar kring temat. Många reflektioner jag mött har bidragit till en större förståelse för hur komplext vägledningsarbetet är.

Min ingång och min egen förståelse kring makt, kunskap och språk upplevde jag initialt som nyanserad och bekräftad, och jag var relativt säker på att här fanns en rik källa att ösa ur. Till viss del stämmer detta fortfarande, men inte på det sätt jag förutsett. Det som tydligt framstår är hur det ur resultatet också växer fram en annan bild, där nya teman och nya frågeställningar uppstår. Vad är egentligen den primära intentionen med ett vägledningssamtal och hur ser diskursen ut för detta? Hur kan vägledare använda sitt språk och sin kompetens på bästa sätt för att arbeta med maktutjämnande strategier? Här ser jag att mina reflektioner i den tidiga processen i arbetet mött motstånd.

De flesta vägledare är på ett teoretiskt plan medvetna om sin maktposition gentemot klienten, några menar också att de agerar, med hjälp av olika verktyg, för att utjämna maktobalansen och överbrygga de hinder som utgörs av makt, språk och kunskap. Att språket är ett verktyg för makt står klart, och inom denna diskurs kan en ideologisk kamp anas. En del vägledare väljer att inte se makten och asymmetrin i samtalet som ett faktum, samtidigt som de använder sig av liknande strategier som sina kollegor där accepterandet *är* ett faktum. Liksom Foucaults maktresonemang (1977, 2002), visar sig makten vara rörlig och skapas också i relationen mellan klient och vägledare, och med språket skapas nya asymmetrier där vägledaren befinner sig i ovana subjekspositioner. Dock är det tydligt hur makten framförallt utövas av vägledaren, oavsett om det är

medvetet eller omedvetet, och här menar jag att yrkesutövandet är en slags styrning och social kontroll, något som Hörnqvist konstaterar är en del av makten (2012). Precis som Adelswärd identifierar samtalet som en bild av hur vi formas in i och av samhället, arbetar vägledarna med att förmedla en bild av till exempel företag och institutioner i samhället som framstår som en norm i talet med klienten (1995). Liksom det faktum att vägledarna väljer att ge viss information, och då samtidigt väljer bort annan, är något Adelswärd instämmer i (ibid.) då hon framhåller att samtalsledaren bortser från ”irrelevant” information utifrån den egna, institutionella diskursen.

En annan fråga handlar om de individuella skillnaderna i hur vägledarna ser på sin maktposition och hur de reflekterat kring detta. Här inställer sig frågan om klienten i någon kontext kan vara garanterad ett jämlikt bemötande från alla vägledare, oavsett deras inställning till exempel språkanvändning och informations- och kunskapsförmedling. Hertzberg och Sundelin (2014) denna fråga med fokus på en förståelse för kulturell bakgrund och menar att vägledaren inte alltid tar tillräcklig hänsyn. Hertzberg (2003) bekräftar också en annan tendens - fokuset på att tala svenska och lära sig svenska som en del i ett normativt projekt, och som flera av vägledarna uttrycker som viktigt för klienterna. Här finns, som Hertzberg diskuterar, en dubbelhet då kunskaperna i svenska språket både är inkluderande och exkluderande.

I analysen framträder några av vägledarna på dubbla positioner, och här talar Sheikhi om individfokuset som kontrasteras mot vägledarens roll inom just sin institution eller skola, sin roll i en struktur: ”vägledaren...lyssnar inte på den sökandes verkliga önskemål och förmår inte anpassa sin vägledning till den sökandes individuella behov. Kanske finns det också en diskrepans mellan institutionens syn på den sökandes möjligheter och hur samhället utanför ser ut.” (2013, 224). Likadana tendenser syns i hur vägledarna inte alltid har kunskap om klientens kunskaper och vice versa, något som Sundberg tar upp (2004). Ett par av vägledarna avviker delvis från Skolverkets allmänna råd (2013) om opartiskhet genom att styra klienten mot verksamheter och aktiviteter som är knutna till den egna institutionen. Den grindvaktsfunktion Sawyer identifierat (2006) visar sig på många sätt, bland annat i den information vägledarna ger och inte ger.

Flera av vägledarna använder sig av förenklingar och upprepningar i språket, och här ger Sheikhi stöd åt strategin och menar att det är en stödjande handling i samtalet (2013). I analysen ovan framstår detta som en dubbel strategi då det både stöttar och

skapar förvirring. Sheikhis resonemang kring utjämnande av asymmetrin stämmer också överens med hur en av vägledarna försöker "sitta bredvid" klienten.

Ett av de tydligaste analysresultaten handlar om vikten av medvetenhet och reflektion hos vägledarna, dock inte alla. Först när en, som studie- och yrkesvägledare eller annan ledare/deltagare i institutionella samtal, identifierat och synliggjort den egna diskursen och den egna subjektspositionen, kan strategier ta form och lärdomar dras. Makten måste identifieras och benämnas, trots dess undflyende natur, och först då kan strategier utarbetas. Att se den egna positionen i relation till andra möjliggör utveckling och gagnar klienten, och att försöka identifiera den egna metoden och de egna strategierna framstår som en nödvändig och reell möjlighet att utveckla sitt eget yrkesutövande, sitt bemötande av klienten och de metoder som används samt en jämnare maktfördelning i samtalet.

6.3 Sammanfattande svar på frågeställningar

- Vilka maktutjämnande strategier använder sig vägledare av i samtalet?

I resultatet syns variationer i hur de intervjuade vägledarna ser på sin position i samtalet. Merparten av dem konstaterar att de har makt och att det finns en obalans i makt, framförallt kunskapsmakt, i relationen vägledare-klient. Dock finns variationer i hur de förhåller sig till denna makt och hur de agerar. Språket och dess variationer i form av förenkling är en strategi, praktiska hjälpmedel i form av teckningar eller handskrivet stöd är några av de strategier som används. Att visa klienten i språk och handling att vägledaren är en jämlike och att låta sig stå vid sidan om sin egen institution är även de strategier som framträder.

- När använder sig vägledaren av dessa maktutjämnande strategier i samtalet?

Här ser jag att vägledaren ofta försöker läsa av situationen och utifrån individen anpassa strategier utifrån individen och de frågor hen tar upp. Strategierna används när vägledare känner att klienten inte fullt förstår eller det omvända, att vägledaren på något sätt upplever en obalans i samtalet och subjektspositionerna. Detta kan till exempel inträffa då fler än ett språk används eller när klienten har en hög utbildning eller ställer frågor som vägledaren väjer för.

- Hur använder sig vägledaren av maktutjämnande strategier i samtalet?

Att reflektera kring den egna makten framstår som komplicerat och komplext och När frågan ställs kring den egna uppfattningen av makt reagerar de flesta negativt och upplever att det är vanskligt att resonera kring. Vissa knyter frågan till att handla om den egna kunskapen kring själva begreppet, och rygggar för att ”säga fel”. Ett par av vägledarna använder ett mycket långsamt och tydligt tal, någon skriver och tecknar förklarande bilder, någon har rummet och deltagarnas placering i tankarna under samtalet. Att använda sig av ett språk, till exempel engelska, för att utjämna asymmetrierna är också det en strategi. En vägledare är noga med sin vägledningsmetod, andra påpekar att individfokuset är tillräckligt som strategi.

6.4 Förslag till vidare forskning

Här vill jag lyfta den diskussion som berör informations- och kunskapsmakt jag i mycket liten skala skrapat på ytan. Forskning kring vuxenutbildning, vägledningssamtal och andraspråkstalare finns i relativt stor utsträckning och mycket forskning pågår just nu (se Fejes 2018). Däremot ser jag ett tomrum där det institutionella samtal som vägledningssamtalet är, tydligare granskas inom olika verksamheter och utbildningsanordnare, framförallt de verksamheter som har vuxna som målgrupp. Här finns utrymme för mer detaljerade och direkta undersökningar om vilken kunskap och vilken information som förmedlas och på vilket sätt.

Vägledares förhållningssätt till den makt de har är inte på något sätt uttömt i denna studie, och jag ser stora glapp i både vägledarnas egen makthantering och reflektion kring denna, liksom omgivande yrken där denna kunskap skulle kunna bidra till en ökad medvetenhet om det egna yrkesutövandet om hur en hanterar makten i det institutionella samtalet.

Inte bara makthanteringen, utan också de metoder som den hanteras genom är potentiella forskningsområden. Här menar jag de metoder och modeller som lärs ut inom studie- och yrkesvägledarutbildningen. Dessa kan med fördel genomlysas med hjälp av ett diskursanalytiskt maktperspektiv.

Referenslista

Adelswärd, Viveka. 1995. Institutionella samtal: struktur, moral och rationalitet. *Folkmålsstudier: meddelanden från Föreningen för nordisk filologi*. Vol. 36. Helsingfors. https://www.fnf.fi/Site/Data/822/Files/Adelsward_fms36.pdf (Hämtad 180420)

Ahrne, Göran och Svensson Peter (red). 2011. *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber

Ahrne, Göran och Svensson Peter (red). 2015. *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber

Bergström, Göran och Boréus. Kristina. 2005. *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur

Bryman, Alan. 2011. *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber AB.

Deleuze, Gilles. 1990. *Foucault*. Stockholm: Symposion tryckeri och bokförlag

Fejes, Andreas och Dahlstedt, Magnus. 2018. Popular education, migration and a discourse of inclusion. *Studies in the Education of Adults XX*

Foucault, Michel. 2003: *Övervakning och straff: Fängelsets födelse*. Lund: Arkiv förlag

Hertzberg, Fredrik. 2003. *Gräsrotsbyråkrati och normativ svenskhet. Hur arbetsförmedlare förstår en etniskt segregerad arbetsmarknad*. Arbetslivsinstitutet. Stockholm: Elanders Gotab

Fredrik Hertzberg. 2015. Double gestures of inclusion and exclusion. Notions of learning outcomes, autonomy, and informed choices in Swedish educational and

vocational guidance, *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 28:10, 1203-1228, DOI:10.1080/09518398.2014.974723 (Hämtad 180319)

Hertzberg, Fredrik och Sundelin, Åsa. 2014. Counseling between recognition, justice and difference: the significance of power asymmetries, communicative projects and unintended consequences in career counseling of immigrants in Sweden. *International Journal of Educational and Vocational Guidance* (2014) 14:89–102. DOI 10.1007/s10775-013-9261-z (Hämtad 180319)

Hjärpe, Anna och Olsson, Liselotte. 2012. *Makt och målkonflikter. Hur vägledare på Arbetsförmedlingen upplever och hanterar rollen som myndighetsutövare*. Stockholms Universitet. Institutionen för pedagogik och didaktik. Studie- och yrkesvägledarprogrammet.
<http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:529942/FULLTEXT01.pdf> (Hämtad 180311)

Hultén, Gunilla. 2007. Makt, kultur och kontroll över invandrares livsvillkor. I Burns, Tom R, Machado, Nora, Hellgren, Zenia och Brodin, Göran. (red). *Multidimensionella perspektiv på strukturell diskriminering i Sverige*. Uppsala: Universitetstryckeriet.

Hägg, Kerstin, och Kuoppa, Maria. 2007. *Professionell vägledning: med samtal som redskap*. Lund: Studentlitteratur, 2007

Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend. 2014. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 3. [rev.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Larsen, Ann Kristin. 2009. *Metod helt enkelt: en introduktion till samhällsvetenskaplig metod*. Malmö: Gleerups

Lindh, Gunnel. 1997. *Samtalet i vägledningsprocessen*. Stockholm: HLS Förlag

Nationalencyklopedin. 2018. *Makt*.

<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/makt> (Hämtad 180313)

Nilsson, Roddy. 2008. *Foucault. En introduktion*. Malmö: Égalité.

Malicevic, Almedina och Besic, Sanda. 2008. *Mötet mellan klienter och socialsekreterare i socialtjänstens Arbetslivsförvaltning*. Högskolan i Halmstad. Programmet för sociologi och social utveckling.
<http://www.divaportal.se/smash/get/diva2:239497/FULLTEXT01.pdf> (hämtad 180313)

Rennstam, Jens och Wästefors, David. 2015. *Från stoff till studie*. Om analysarbete i kvalitativ forskning. Lund: Studentlitteratur

Sandberg, Gudrun. *Asymmetrier och samförstånd i rekryteringssamtal med andraspråkstalare*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series. 38. Almqvist & Wiksell International

Sawyer, Lena. 2006. Att koppla drömmar till verkligheten: SYO-konsulenters syn på etnicitet i övergången från grundskolan till gymnasiet. I SOU 2006:40, Lena Sawyer och Masoud Kamali (red.). *Utbildningens dilemma: demokratiska ideal och andrafierande praxis*.

Skolverket. 2013. *Skolverkets allmänna råd - arbete med studie och yrkesvägledning*. Stockholm: Skolverket

Sundelin, Åsa. 2015. *Att skapa framtid: en analys av interaktionen i studie- och yrkesvägledande samtal med unga i migration*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet.

Sveriges Vägledarförening. 2017. *Etisk deklARATION*.
<http://www.vagledarforeningen.se/deklaration/> (Hämtad 180313)

Winther Jørgensen, Marianne och Phillips, Louise. 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur

Bilagor

Bilaga 1: Missiv

Bilaga 2: Observationsschema

Bilaga 3: Intervjuguide

Bilaga 1

Missiv

Hej!

Jag heter Ida Lindström och studerar sista året på Studie- och yrkesvägledarutbildningen vid Malmö Universitet. Just nu skriver jag mitt examensarbete och därför kontaktar jag dig.

I min undersökning är jag intresserad av hur studie- och yrkesvägledare ser på språk, makt och informationsaspekter i vägledningssamtalet och hur de resonerar kring detta i sin yrkesutövning. Som metod kommer jag att använda samtalsobservationer och uppföljande intervjuer med studie- och yrkesvägledare. Min ambition är att intervjua vägledare som har erfarenhet av samtal med klienter som är relativt nyanlända i Sverige, men detta är flexibelt.

Jag är inte ute efter några rätta svar, utan syftet är att utveckla förståelsen för frågor om makt och information i studie- och yrkesvägledares yrkesroll och i vägledningssamtalet. Jag vore väldigt tacksam om jag dels skulle kunna få delta som observatör i ett av dina klient/elevsamtal, dels få intervjua dig vid lämpligt tillfälle efter observationen.

Observationerna tar den form och den tid som bestäms av dig och klienten och bygger naturligtvis på att ni båda samtycker till observationen. Intervju och observation kommer att ljudinspelas. Intervjuerna förväntas ta ca 30 minuter och äger rum i den form som passar dig - telefon, Skype eller på din arbetsplats på den plats som passar dig bäst.

Studien arbetar jag med diskursanalys utifrån frågeställningarna. I undersökningen följer jag Vetenskapsrådets etiska riktlinjer för samhällsvetenskaplig forskning, vilket innebär att deltagandet är frivilligt och att du/klienten när som helst kan välja att avbryta observationen/intervjun.

Alla deltagare är anonyma och all information kommer att behandlas konfidentiellt och endast användas inom ramen för mitt arbete.

Det skulle vara en fantastisk möjlighet att få närvara under ett vägledningssamtal för samtalsobservation, naturligtvis under förutsättningen att du och klienten/eleven samtycker.

Jag skulle gärna vilja boka en tid så snart som möjligt, gärna under vecka 16 eller 17. Om du vill, kom gärna med egna förslag på en tid som passar dig. Jag tar kontakt via mail eller telefon i början av vecka 16.

Varmt välkommen att höra av dig om du har frågor. Stort tack!

Vänliga hälsningar,
Ida Lindström

Kontakt:
Mobil: 0703 915100
Mail: idalovisalindstrom@gmail.com

Bilaga 2

Observationsschema

Observatörens namn: _____

Datum och tid: _____ Lokal: _____

Närvarande: _____

Förekomst	Noteringar vägledare	Noteringar klient
Inledning (presentation av vägledaren och samtalet)		
Organisation, agenda (hur planeras samtalet)?		
Inbjuder vägledaren till frågor, diskussion?		
Dialog - (hur fördelas taltiden)?		
Högt röstläge		
Lågt röstläge		
Långsamt tydligt tal		
Inslag av stöd, uppmuntran?		
Inslag av utmaningar?		

Samtycke, håller med?		
Uppmaningar till egna initiativ?		
Ger förslag på aktivitet eller liknande?		
Frågor från klienten?		
Frågor om information		
Frågor om tillvägagångsätt		
Frågor om vägledarens åsikter		
Frågor om klientens åsikter		
Klienten uttrycker önskemål		
Vägledaren uttrycker önskemål		
Osäkerhet eller ej svar - "Jag vet inte"		
Skriver (vägledare)		
Tydliggör visuellt (tecknar, visar bilder)		

Visar informationsmaterial (folder, papper etc.)		
Skriver ut information		
Stöd i ansökan (skriver för klient)		
Använder dator		
Skämt och skratt		
Tystnad		
Speglar/omformulerar		
Sammanfattar		
Ställer öppna frågor		
Ställer slutna frågor		
Många frågor i en		
Ledande frågor		
Ögonkontakt		

Rumsligt arrangemang		
Kroppsspråket		
Avrundning/avslutning		
Övriga iakttagelser		

Bilaga 3

Intervjuguide

Inledning

Berätta om dig själv som vägledare – bakgrund, utbildning, arbetsplatser!

Arbetsituation

Kan du berätta lite om hur din tjänst ser ut idag (arbetsuppgifter, arbetsbeskrivning)?

Hur ofta har du vägledningssamtal?

Vilka typer av vägledningssamtal har du?

Vilka andra typer av vägledning arbetar du med (grupp, information, öppet hus etc.)?

Vilka eventuella riktlinjer, mål och styrdokument arbetar du utifrån vad gäller vägledningsarbetet?

Hur upplever du ditt eget yrkesutövande i relation till verksamhetens mål och riktlinjer?

Observerat samtal

Hur upplevde du samtalet?

Hur uppfattade du klientens syfte med samtalet?

Hur upplevde du den sökandes förväntningar på dig som vägledare?

Hur upplevde du relationen/balansen mellan dig och klienten under samtalets gång?

Hur upplevde du språket?

Hur upplevde du tempot i samtalet?

Hur upplevde du era positioner i rummet?

Vilka eventuella val av metod gjorde du och varför?

Hur resonerade du kring eventuell information i samtalet?

Anpassade du ditt språk eller din metod efter klienten – hur?

Hur upplever du att klienten förstod dig och vice versa?

Vilka utmaningar fanns i samtalet?

Hur påverkades vägledningssamtalet beroende på verksamhetens mål?

Hur påverkades vägledningssamtalet beroende på klientens situation?

Hur påverkade din yrkesroll klienten?

Hur tror du att den sökande kände sig under samtalet och vid samtalets slut?

Hur tänker du kring uppmuntran?

Hur tänker du kring din roll som hjälpare?

Hade du velat göra något annorlunda – vad?

Informationsförmedling, metod och samtal

Vad är vägledning för dig?
Hur skulle du vilja definiera ett bra vägledningssamtal?
Vilken/vilka modeller eller metoder använder du i vägledningssamtal?
Vad är det som gör att du väljer att arbeta med de ovan nämnda?
Hur arbetar du med språk och förståelse i samtalet?
Hur ser du på din betydelse för klienterna?
Hur tänker du kring information och utbildning i samtalet?
Vad är det som avgör hur och vilken information du bidrar med/hjälper klienten att hitta?
Hur ser du på din roll som representant för XX-verksamheten?
Vad upplever du vara det största behovet hos dina klienter?
Upplever du att du i ditt arbete med andraspråkstalare anpassar din vägledning på något specifikt sätt? Hur?
Känner du att du har rätt kompetens för att kunna hjälpa olika typer av klienter?

Uppfattningar och upplevelser av makt, samtalsasymmetrier och strategier

Kan du berätta om vad du tänker på när du hör begreppet makt (positivt, negativt, neutralt)?
Hur ser du på makt i ditt eget arbete (kunskap)?
Hur upplever du din makt i jämförelse med klienternas (konkret exempel)?
Ser makten olika ut i olika situationer, med olika klienter? Hur?
Hur arbetar du med eventuell makt i samtalet? Strategier, språk?
Hur tror du att klienterna ser på din position som vägledare inom XX-verksamheten?
Upplever du att eleverna är medvetna om makt i relationen - hur?
Berätta om hur du upplever studie- och yrkesvägledares makt i allmänhet!
Hur diskuterar du och dina kollegor kring makt och kunskap i relation till klienter?
Finns det något annat som påverkar vägledningssamtalet som du skulle vilja tillägga?